

De vrijwilligheid voorbij?

Gepast omgaan met dwang en drang
vanuit sociaal werk

Welzijnsregio Limburg Noord 08/12/2009

Jan Brodala

Contact: Jan Brodala, KHKempen Geel, departement Sociaal Werk

E-mail: jan.brodala@khk.be

014 56 23 10



Verschillig door Inzicht en Passie

Hoe gepast omgaan met dwang en drang?

- Open vraag...
vandaag samen over
na-denken vanuit een
sociaal werk perspectief

Dwang & drang ver van ons bed?

- Budgethulpverlening
- Leefloon en integratiecontract
- Aanklampende hulpverlening en bemoeizorg
- Druk samenleving
- Druk toenemende complexiteit en kwetsbaarheid binnen cliëntsituaties

Budgethulpverlening

- In 2007 waren er in Vlaanderen
 - 16226 dossiers budgethulpverlening (ZONDER schulden)
 - ✓ 2 op 3 budgetbeheer
 - 57005 dossiers schuldhelpverlening (MET schulden)
 - ✓ 4 op 5 budgetbeheer (inclusief 5736 dossiers CSR)
 - ✓ De overige dossiers waren eenmalig of enkel bemiddeling

Zorg, dwang en drang zitten op een continuüm

- Zorg: is in principe steeds vrijwillig
 - Het principe van het recht op zelfbeschikking is in basiswetten verankerd zoals artikel 5 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (European Court of Human Rights, 2003)
 - ✓ Eenieder heeft immers recht op vrijheid en veiligheid van zijn persoon, **tenzij** in de wettelijk voorziene uitzonderingen waarbij dwang en drang wordt toegelaten en geregeld

- **Dwang:** 'machtsuitoefening waardoor men iemand tot iets noodzaakt of waardoor men genoodzaakt wordt' (Van Dale Lexicografie B.V., 2005)
- **Drang:** 'de handeling van dringen, de omstandigheid dat iets of iemand dringt' (Van Dale Lexicografie B.V., 2005)

Moeten, wensen, willen, kunnen

- Moest jij of was je vrij?
- Hoe wenselijk
 - Voor wie?
 - Voor wat?
- Hoe sterk wou je zelf?
- Wat moest je (kunnen) plannen & regelen?

Dwang & drang doorkruisen onze 'routine' & autonomie

- Routine: de macht, kracht en zekerheid van onze gewoonten en patronen
- Autonomie: onze keuzeruimte en keuzevrijheid wordt ingeperkt

Autonomie heeft drie bouwstenen

- Zelfbeschikking
 - Keuzes (*mogen, willen & leren*) maken en hierin vrij (*kunnen, mogen & leren*) beslissen
 - Is ALTIJD 'relationeel'
- Zelfredzaamheid
 - De benodigde vaardigheden hebben of *ontwikkelen* en activiteiten kunnen ontplooiën
- Zelfstandigheid
 - Kunnen en *leren* plannen en organiseren

Autonomie (bevorderen) steunt op een positieve en relationele visie op vrijheid

- Mensen helpen zich (opnieuw) te verbinden met anderen
- Mensen steunen om
 - Te leren zien wat in hun leven van belang is
 - Hun leven in overeenstemming daarmee in te richten
- Mensen helpen bij het vinden van alternatieve invullingen van het leven
 - Om patronen te kunnen doorbreken
 - Mogelijkheden en invullingen te ontdekken
 - ✓ Die meer perspectief bieden om te participeren in de SL
 - ✓ En een betekenisvol leven te leiden

Recht doen aan basisbehoeften

Het gevoel hebben nog **ergens bij te horen**

Het gevoel hebben nog **toekomst te hebben**

Het gevoel hebben nog door iemand **begrepen en erkend te worden**

Het gevoel hebben dat **iemand je inzet ziet en erkent**

Het gevoel hebben **nog greep te hebben op je leven en nog te kunnen kiezen**

Gelijkwaardig mogen zijn
Ik heb een probleem, ik ben geen probleem

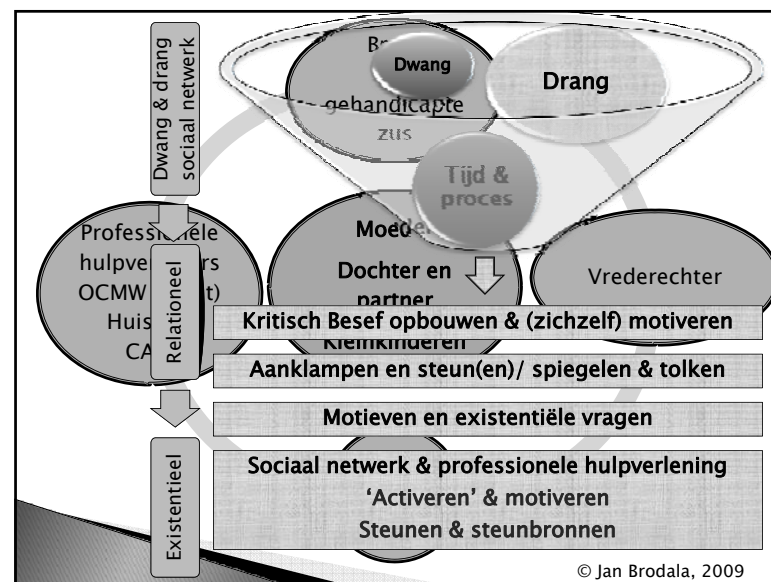
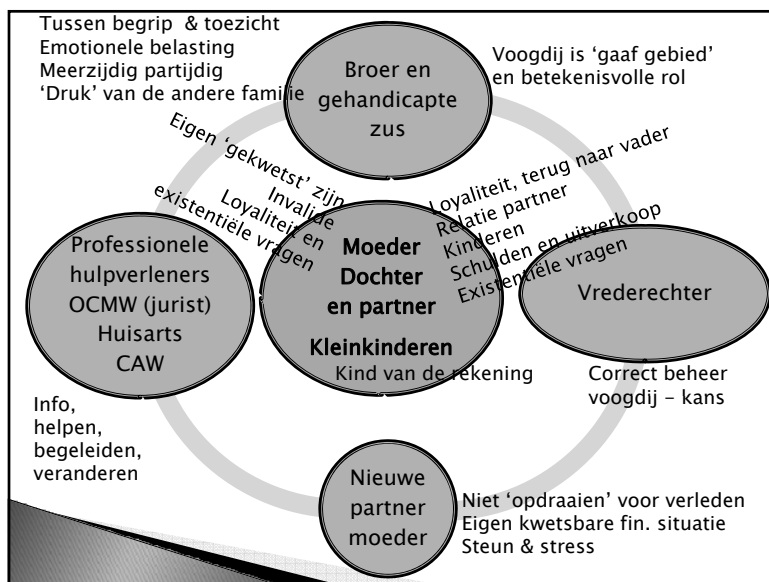
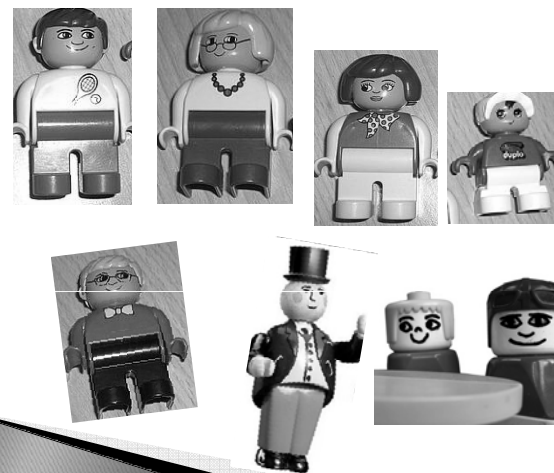
Autonomie is begrensd

- Onbewuste aanleg en voorgeschiedenis
- Genetisch 'geprogrammeerd'
- 'Ontwikkeling' & 'socialisatie' – relationeel
- Omgevingsfactoren & toevalligheden
 - ✓ Er ligt veel vast
 - ✓ Een gepaste omgeving & context doet er wel degelijk toe
 - De *juiste* inzichten
 - De *juiste* vrienden
 - De *juiste* 'leraar' / begeleider

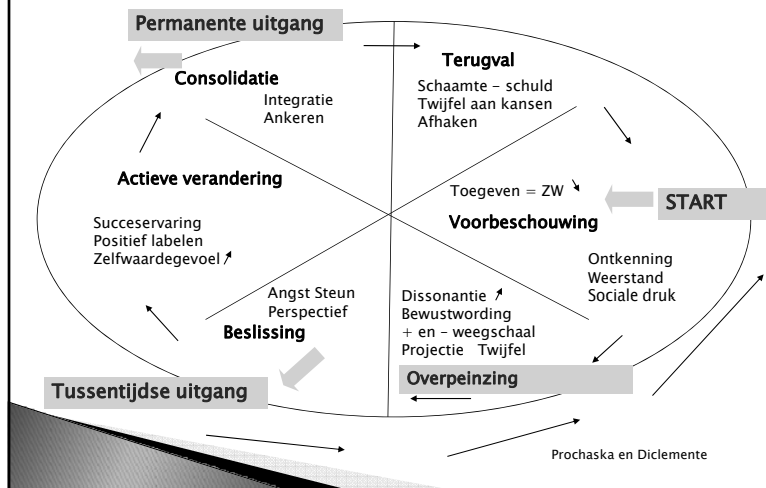
Plaats en betekenis van dwang & drang voor en in de hulpverlening

- Dwang & drang zijn de startmotor tot motivatie en verandering
- Dwang & drang krijgen betekenis in en vanuit interactie tussen personen en samenleving
- 'Veranderen' en 'motiveren' zijn (complexe) processen
- Verantwoordelijkheden liggen bij de persoon EN omgeving

Een verhaal, context schulden



Motiveren en veranderen is een dynamisch en cyclisch proces



Wat we zien aan gedrag en feiten is slechts het topje van de ijsberg

- Motieven & motivatie (trage processen)
- Emoties & betekenissen
- Dwang & drang; reikt veel ruimer dan de hulpverlening
- Wisselwerking & interactie

Dwang en drang, de stok en de wortel



Veel definities waarin we ons soms verliezen

- Presentie, bemoeizorg
- Aanklampende hulpverlening
- Dwang en drang
- Erop-af, achter de deur gesprekken
- Activering
- ...

Zitvlakhulpverlening of 'erop af'?

- Niet handelen = mensen aan hun lot overlaten
- 'Hulpeloosheidsdepressie'
- *"We zijn in de hulpverlening soms meer bezig met wat we niet moeten / mogen / hoeven te doen dan met wat we best WEL zouden doen..."*
- Kokerkijken en verkokering versus breedbeeld

Sleutelmoment (en) – 'fitten'

- Momentsleutel
- Sleutelmoment
 - Balanceren

Ga niet te zwaar overstag

overstag

over-stag (niet: o-verstag)
bijw.
eerste editie 1864

- ▼ 1 - (zeilvaart) *overstag gaan, wenden*
over een andere boeg gaan
 - 1 a *overstag smijten, werpen*
schielijk wenden en tegen de wind in houden
 - 1 b *overstag vallen, raken*
de wind van voren krijgen
- ▼ 2 - iem. overstag werpen
- hem van gevoelens doen veranderen, omverpraten
- de mond stoppen
 - 2 a iem. overstag helpen
de voet lichten
 - 2 b overstag gaan
een andere mening, een andere partij gaan aanhangen

(Eeuwenoude) wijsheid

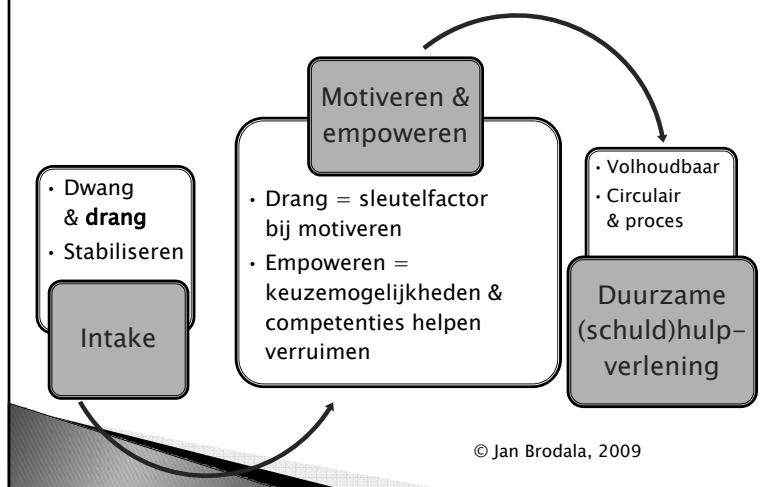
*People rarely succeed
unless they have fun in
what they are doing.*

- Dale Carnegie

*Our greatest glory is not
in never falling but in
rising every time we fall.*

- Confucius

Belang in (schuld)hulpverlening



Betekenis van arbeid (en trajectbegeleiding)

Vreugde van de arbeid:

- Je financiële situatie gaat er (hoogst waarschijnlijk) op vooruit.
- Er ontstaan vriendschappen tussen collega's.
- Je komt meer onder de mensen dan thuis te zitten.
- Je bent vlug blij met een dagje verlof of het weekend dat er aan komt.
- Je vervelt je nooit.
- Je kan wat lachen, zwanzen of spelen op het werk.
- Als je werkt help je de mensen die niet meer kunnen werken. Met belastingen zorgen we voor gepensioneerden en mensen die niet meer kunnen werken.
- Solidariteit heet dat.
- Sommige bedrijven hebben ook nog bedrijfsvoordelen waar je van kan genieten als je daar werknemer bent.
- Soms ontstaan er tussen collega's liefdesrelaties.
- Als je ziek bent, dan wordt je loon nog doorbetaald als je loontrekkend bent.
- Geeft jezelf een goed gevoel. Je draagt bij aan je gezin en familie.
- Het geeft jezelf het gevoel dat je nog niet afgeschreven bent, dat je nog nuttig bent.
- Je bouwt een pensioenszekerheid op voor later als je met pensioen gaat.



Groetjes Mario

T' Antwoord(je), Vereniging waar armen het woord nemen, Turnhout

Onmacht om niet te kunnen werken

Je hebt een goede job je doet dat werk graag.
Je bent getrouwd, hebt kinderen en een vrouw. Jaren werk je daar al voor het huishouden. Je bent blij dat je werk hebt.
Ineens krijg je te horen dat er gerationaliseerd (gesnoeid) moet worden in de arbeidsplaatsen. Hopen dat je daar niet bij bent tot dat het verdikt valt en je toch je werk kwijt bent.
Ineens denk je : 'wat nu?'
Ik kan mijn gezin niet meer onderhouden en ik ga alles kwijt zijn. Kan ik nog wel de huur en elektriciteit betalen en andere vaste kosten.
Je zakt langzaam in een diep gat dat men depressie noemt.
'Neen' zeg je 'Ik moet verder,' 'Ik moet werk hebben' en je gaat op zoek.
Te oud, te weinig ervaring, niet het juiste beroep en ga zo maar door.
Je wil zorgen vergeten en je drinkt wat of je wordt agressief tegen vrouw of kinderen. Het gaat van kwaad naar erger en je komt in de schulden.
Op termijn interesseert u niets meer en ben je totaal neerslachtig.
Een oproep : Laat de mensen aan werk geraken. Geef mensen kansen. Anders kan ook met u gebeuren wat hierboven wordt beschreven.

Ronny

T' Antwoord(je), Vereniging waar armen het woord nemen, Turnhout

Naar een 'goede mix en gepaste toon'

- Veiligheidssamenleving
- Maatschappelijk-sociaal belang
- Verantwoorde hulpverlening

Veiligheidssamenleving

- Omslag naar 'bescherming' en 'veiligheid'
- Bredere trend naar minder vrijblijvendheid, naar het (her)creëren van mechanismen van sociale controle
- Van een 'beschermingsparadigma' naar een 'activeringsparadigma' – toch velen permanent op de reservebank...
- **Niet** de hulpvrager of de professional vormt het vertrekpunt van het contact
 - Wel 'de samenleving'
 - Of 'de ander', die steeds minder tolerant is
 - Of de invloed van schokkende incidenten

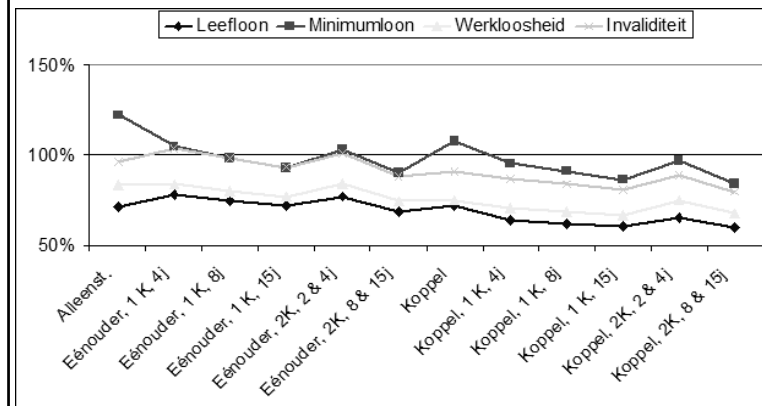
Maatschappelijk–sociaal belang

- Budgetproblemen en schulden hebben een maatschappelijk–sociale impact
 - Wisselwerking tussen personen en omgeving
 - ✓ Gevolgen voor
 - De personen zelf
 - Huishoudens, ook intergenerationeel
 - Organisaties, derden & de samenleving
 - De economie en maatschappelijke verhoudingen

▪ Duurzaamheid en duurzame effecten

- ✓ Volhoudend en volhoudbaarheid, ook in de tijd
- ✓ De toekomst van volgende generaties niet (blijven(d) belasten)
 - Armoede over generaties heen (van ouders op kinderen)
 - Duurzaam (en dus empowerend) werken als uitdaging
- OESO: 'plandruk en planlast' op huishoudens: het zeker stellen van de eigen financiële toekomst?!

Mits menswaardig inkomen...

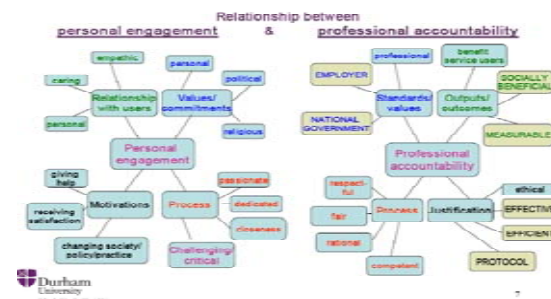


<http://www.menswaardiginkomen.be>

Verantwoorde hulpverlening

- ▶ Effectief werken (EvBasedPr & PrBasedEV)
 - 'Dichtslippen' & wachtlijsten zoveel als mogelijk voorkomen
 - Duurzame effecten
- ▶ Ontgrenzen
 - Ketengeoriënteerde samenwerking, ook met partners en instanties buiten de hulpverlening

- ▶ 'Professionals' met een goede balans tussen
 - Persoonlijke betrokkenheid
 - Professionele competentie en bagage om naar beïnvloeding en verandering te streven



Sarah Banks, 2009
<http://www.ensact.eu/conferences/Dubrovnik/Key-note/SarahBankspt.pdf>

'Praktische wijsheid'

- ▶ Praktische wijsheid is volgens Aristoteles kenmerkend voor 'wijze' mensen
- ▶ Het juiste midden vinden tussen vasthoudendheid en inschikkelijkheid

'Wijs' handelen is niet eenvoudig

- ▶ Als hulpverlener werk je met cliënten die (vaak) verplicht zijn met jou in contact te staan en je bemoeienis te aanvaarden
- ▶ Je werkt aan de dubbele opdracht van controleren en begeleiden
- ▶ Je vertegenwoordigt de normen van de samenleving **en** verdiept je in de behoeften en noden van de betrokkenen
- ▶ Je houdt toezicht **en** maakt contact

- Verzet van cliënten is normaal en hoort erbij (reactance); belangrijk dit te (h)erkennen
- Motivatie is geen kenmerk van een cliënt maar een resultaat van interactie
- Niet (alleen) interventies, maar mensen veranderen mensen
 - De toon van de relatie (gelijkwaardigheid)
 - Je effectiviteit als hulpverlener hangt sterk samen met de mate
 - ✓ Waarin je 'bewust en doordacht' handelt
 - ✓ En systematisch en kritisch stilstaat bij wat je doet

Dwang en drang is geen 'panacee'

- Vereist een helder maatschappelijk en organisatorisch kader
 - Als hulpverlener heb je een duidelijke visie, missie en beschik je over een mandaat
 - ✓ Om gepast en op maat te activeren binnen een zekere eigen professionele beoordelingsruimte
 - ✓ Om drang te versterken door tolken en motiveren (cyclisch proces)
 - ✓ Om aan te klampen in de vorm van actieve betrokkenheid
 - Presentie
 - Mensen helpen om hulpeloosheid en impasse te doorbreken
 - Oplossingsgericht en perspectiefgericht werken

▪ Hulpverlening (onder)scheiden we van dwang

- ✓ Hulpverlening kan en moet soms (tijdelijk) samengaan met dwang en bemoeienis vanuit een extern kader (bijv. door de rechter, door een instantie, door een RMW...)
- ✓ Doch in hulpverlening staat drang en empowerment centraal en niet het disciplineren (protocolliseren) van mensen
- ✓ Hulpverlening houdt bovendien maximaal rekening met draagkracht en veerkracht
- Veel overleg en afstemming nodig
 - ✓ In teams
 - ✓ Binnen de (eigen) organisatie(s)

Draagkracht en veerkracht bepalen de 'rek'

- Bijna de helft van alle schulddossiers is te wijten aan een gebrek aan administratieve vaardigheden, aan overbesteding, aan gezondheidsproblemen of aan een te laag of onregelmatig inkomen. Een integrale preventieve aanpak is noodzakelijk. Ook de energieschulden nemen sterk toe (Beleidsnota Welzijn Volksgezondheid Gezin)
- Bij de aanvragers heeft 67% een scholingsgraad van maximaal het lager secundair onderwijs (Registratierapport van het Vlaams Centrum Schuldbemiddeling 2007-2008)

- Veerkracht is een belangrijke drager van empowerment en wordt versterkt door

- Positieve persoonlijkheidskenmerken
- Een steunend gezinsmilieu
- Externe ondersteuningssystemen

▸ Vier processen beschermen veerkracht

- Inperken van de impact van risico's beschermen & preventie
- Reduceren van negatieve kettingreacties stabiliseren & succeservaringen
- Behoud en bevordering van zelfwaarde en zelfkracht dialoog & participatie
- Openen van mogelijkheden (financiële) ademruimte & toekomst

▸ Veerkracht is ook kwetsbaar

- Ze kan door simpele gedragingen worden gestimuleerd maar ook onderuit gehaald
Zie ervaringen van verenigingen waar armen het woord nemen

“Dikwijls ben je verlamd door je verleden en je hebt altijd schrik dat je het niet kunt. Want eigenlijk wil je het toch beter doen. Hoe je je voelt wordt toch altijd onderschat en door velen niet gehoord of begrepen.”

(Centrum Kauwenberg Antwerpen)

Gedragsverandering vereist leerprocessen & leerruimte

▪ Leerprocessen

✓ Zelfcontrole verhogen

- Leren zichzelf motiveren
- Mentale rekeningen (leren) maken
- Leren beslissen

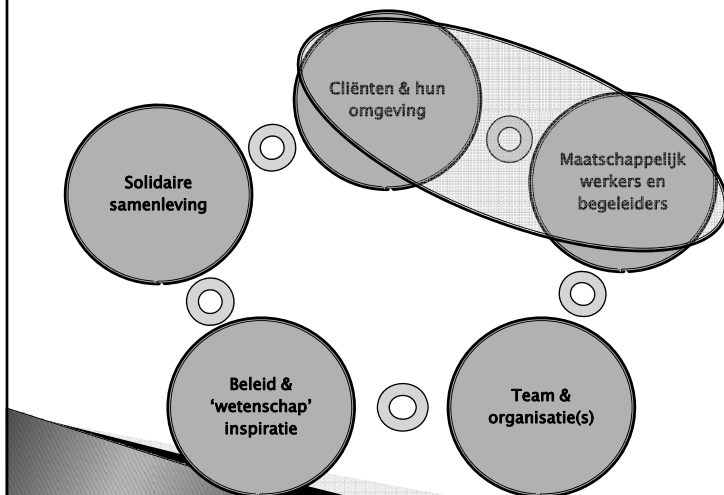
▪ Leerruimte

✓ Oefen- en groei ruimte, aanloopplekken

✓ (Dwang) & drang

- Hypothekeert gedragsverandering als de eigen autonomie en leerruimte (te) sterk is ingeperkt

Geen enkele schakel kan ontbreken



Vergeet preventie niet

- (Algemene) preventie
 - Tussen curatief werk en algemeen beleid
 - ✓ Vaststelling: curatief werken is vaak de ingang maar ook het eindpunt in (schuld)hulpverlening
 - Individuele hulpverlening is (soms) individuele preventie
 - ✓ Op zichzelf goed maar NIET GENOEG
 - Zo vroeg mogelijk op de ontwikkelingslijn van problemen ingrijpen (duurzaam)

En de cliënten zelf?

- Dialoog & participatie is de 'olie' van succesvolle hulpverlening (ook samen nadenken over de interventies)
- Ervaringsdeskundigheid – maatzorg
- Hun eigen (draag)kracht en sociale netwerk(en) zijn het draagvlak voor duurzame effecten en bron van dwang en vooral drang
- Hun concrete ervaringen zijn de basis voor algemene preventie

Externe bronnen en literatuur

- Banks, S., 2009
- Centrum Kauwenberg Antwerpen
- Diverse internetsites
- Goris, P., Burssens, D., Melis, B., & Vettenburg, N. (2007). *Wenselijke preventie stap voor stap*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant
- Menger, A. (2008). Professioneel werken in een gedwongen kader. *Justitiële verkenningen*, 34 (3), 42-56
- Prochaska en Diclemente
- T' Antwoord(je), Vereniging waar armen het woord nemen, Turnhout, mei 2009
- van Ooyen-Houben, M., Roeg, D., de Kogel, C. & Koeter, M. Zorg onder dwang en drang. Een verkenning van mogelijkheden en grenzen. *Justitiële verkenningen*, 34 (3), pp. 11-41
- Van Regenmortel, T. (2006). Een krachtgerichte psychologische kijk op personen die in armoede leven. In: Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2006). *Bind-kracht in armoede. Boek 1: Leefwereld en hulpverlening*. Leuven: LannooCampus
- Vlaams Centrum Schuldbemiddeling